VROEGERE KUNST IN WEST-INDIE.

DOOR

S. KALFF.

„Geen Nederlandsch artist toog ooit naar de West”, schreef vóór ongeveer negen jaren dr. Herman F. C. ten Kate. En prof. Veth repte eveneens van de ontstentenis in de koloniën van vertegenwoordigers der Hollandsche schilderschool, waar hij zich uitliet:

„Geen onzer groote kunstenaars heeft ooit Indië bezocht, en de meening, door Edgar Quinet uitgesproken, dat het zonnige in de landschappen der Hollandsche schilders een weerschijn zou zijn van den gloed der zon in de tropische gewesten, is volkomen ongegrond. De graveerstift heeft zeker, van de vroegste tijden onzer vaart op Oost- en West-Indië, de werken onzer reizigers en geographen over die gewesten rijkelijk met hare voortbrengselen versierd, maar de teekenaars, zelden groote meesters in de kunst, werden zoo het schijnt wel het minst door het landschap aangetrokken, en de graveurs wisten van hunne gebrekkige schetsen, bij volslagen gemis aan plaatselijke kennis, slechts caricaturen te maken van de tropische natuur”¹⁾.

Zooveel mocht ook ten opzichte van West-Indië gezegd worden, dat het land met zijne bevolking, flora en fauna meer door de stift van den graveur dan door het penseel van den schilder veraanschouwelijkt werd. En dat de oudste gravures, zoo ze al geen caricaturen waren, van het tropische landschap al eene zeer poovere voorstelling gaven. Nog minder dan de rijke kolonie in Oost-Indië had die in West-Indië kunstenaars aan te wijzen, op den grond

¹⁾ Catalogus der Kolon. Tentoonstelling. 1883.

zelve geboren, welke hun penseel wijdden aan de typen en natuurtafereelen der tropen; de evenknie van een Raden Saleh zocht men in Suriname te vergeefs. Hoogstens zou men, in den bloeitijd der Hollandsche schilderschool, de evenknie vinden van een Raden Mihardjo, schilder van javaansche stillevenen, Dr. ten Kate kon schrijven: „Eigenlijke schilders, die olieverfschilderijen vervaardigen, ken ik niet voor Ned. West-Indië”.

Inderdaad zijn de doeken, welke op Suriname betrekking hebben, schaarsch genoeg. In het Rijksmuseum bevinden er zich een paar, doch van betwistbare verdienste. Het eene stelt de begrafenis voor van een R. K. geestelijke in West-Indië, omstreeks 1820, en is van de hand van een anonymen kunstenaar. Het andere, afkomstig uit het Mauritshuis, geeft eene groep West-Indische vogels te zien in een landschap, en werd geschilderd door Dirck van Valckenburg. Niet als reproductie in kleuren van eens anders schetsen, doch uit eigen aanschouwing. Hij was in een goede school geweest, als leerling van den dierenschilder Jan Weeninx, en had zich in Duitschland de gunst van vorstelijke personen verworven. Op 't Loo schilderde hij voor den koning-stadhouder Willem III; de koning van Pruisen bood hem te vergeefs den titel van hofschilder, en eene jaarwedde van 1000 Reichsthaler aan. De biograaf vermeldt van hem: „Hij verkoos naar zijn vaderland terug te keeren, waar hij als portretschilder en schilder van allerlei tam en woest gedierte uitmuntte. Ongeukkig gehuwd zijnde vertrok hij naar Suriname, ter besturing der zaken van een heer, die hooge achting voor zijn persoon en kunst had. Hij werd ziek, en keerde terug. Sedert vervaardigde hij nog vele portretten, en overleed in 1721”. Van Gool schreef over hem, dat hij ongeveer twee jaren in Suriname doorbracht, en dat zich onder zijne nalatenschap verschillende stukken met tropische voorstellingen bevonden: „vreemde Apen, allerlei binnen- en buitenlandsche Vogels, Bloemen, Vruchten en Jachtuigen, die wel betaelt wierden en met trek aen den man raekten”. Doch waarschijnlijk werd hij door de tropische kwaal, die hem aangetast had, verhinderd zich ten op-

zichte van de kolonie een vruchtbaarder schilder te toonen.

Even schraal als Rijksmuseum en Mauritshuis waren ook de koloniale tentoonstellingen in Nederland van Westindische schilderstukken voorzien. Op die van het jaar 1899 te Haarlem, welke uitsluitend Suriname en de eilanden betrof, was eene uitgebreide verzameling fotografische afbeeldingen van land en volk aanwezig, doch geene olieverfschilderijen. Op de Koloniale Tentoonstelling van 1883 zag men een twintigtal gezichten in Westindië, in lijsten en achter glas gevat, welke geteekend waren door den luit. ter zee Voorduin, en op steen gebracht door jhr. v. Heemskerck v. Beest. Deze gaven gezichten weer op Paramaribo, Curaçao, Bonaire, Saba en St. Eustatius; voorts op plantages, een slavenkamp, een indianenkamp, enz. Er was ook aanwezig een album met fotografiën van Curaçao en Aruba, terwijl de Koloniale Bibliotheek had ingezonden eene serie van vijfentwintig Surinaamsche schetsen en typen, in 1850 te Paramaribo verschenen, gelithografeerd naar oorspronkelijke aquarellen. Deze laatste waren van de hand van Th. Bray, een planter, van geboorte Franschman, die vele jaren in Suriname doorbracht. Uit dezelfde bibliotheek waren afkomstig twee zeldzame gekleurde stadsgezichten van Paramaribo, gedagteekend Amsterdam 1817 en toegeschreven aan Pierre Béranger, commissaris generaal en gouverneur van Suriname. Ook een exemplaar van P. J. Benoit's *Voyage à Suriname*, met honderd lithografische afbeeldingen.

't Was van dezen laatste, dat met onderscheiding gewag werd gemaakt door dr. Herman F. C. ten Kate in de studie, welke hij aan de schilder-teekenaars van Oost- en Westindië wijdde. Pierre Jacques Benoit was een Belg van geboorte; hij zag in 1782 te Antwerpen het levenslicht. De schilderkunst was slechts een van zijne beroepen, want hij had er achtereenvolgens verscheidene, en mocht tot de zwervende kunstenaars gerekend worden. Maar hij deed zich kennen als man van talent; de latere kritiek oordeelde van zijne kunstproducten:

„Hij had naar het schijnt evenveel oog voor het land-

schap als voor figuren. Het weelderige tropische der natuur is even goed weergegeven als het voorkomen, de mimiek en gebaren der Negers. Hij moet een scherp waarnemer zijn geweest, wien het ook aan humor niet ontbrak. Vele zijner teekeningen zijn echte genre-stukjes" ¹⁾).

En dr. ten Kate prees zijn kunst met de woorden:

„Niet weinig van hetgeen Benoit afbeeldde, voor zoo-
ver het types en scènes uit het volksleven betreft, behoort
reeds lang tot het verleden; vooral datgene wat den sla-
ventijd aangaat. De natuurgetrouwheid van Benoits tee-
keningen schaadt nergens aan het artistische, noch bij de
genretafreelen noch bij de landschappen. Benoit had blijk-
baar ook veel gevoel voor de weelderige natuur," *devant*
laquelle l'imagination se confond et se sent involontaire-
ment entraîné sur une pente de rêveries que la poésie
factice de l'Europe ne soupçonne même pas". Maar ook
het komische, humoristische, ontbreekt niet in zijne tee-
keningen. Over het geheel heeft Benoit het type der Creolen,
Negers en Indianen vrij juist weergegeven, wat in
zijn tijd onder de teekenaar-reizigers lang niet algemeen
was. Enz." ²⁾

Inderdaad mocht dit laatste hem tot verdienste worden aangerekend, want juist in de afbeelding van het oostersche type, van oostersche omtrekken en uitdrukking liet europeesche kunst vaak te wenschen over. In tal van plaatwerken, met name in het groote werk van Valentijn, werden orientalische typen niet zelden tot caricaturen. De westerling, die de ziel van den oosterling niet kon doorgronden, faalde ook herhaaldelijk in de getrouwe uitbeelding van zijn physieken bouw, zijne houding, expressie en kleederdracht. En ook het omgekeerde kwam voor, nl. dat de oosterling aan de figuur van den westerling geen recht wist te doen. Op de schilderij van Raden Saleh b.v., de gevangenneming van Dipo Negoro voorstellende, werden de figuren der inboorlingen met juistheid gepenseeld; 't was de Javaan door den Javaan geschilderd.

¹⁾ T. K. in de Encyclop. v. W.-Indië.

²⁾ Bijdrag. T. L. V. v. Ned. Indië, d. 67, p. 506.

Daarentegen kwamen de Europeanen voor een deel als houten poppen op het doek.

Benoit was met *zijn* tropische figuren gelukkiger. Hij wist scherp waar te nemen, scherp weer te geven en de *couleur locale* te behouden, om 't even waar hij eene Indiaansche begrafenis tot zijn onderwerp koos of een groep lachende Creoolschen, of typen van de zoo heterogene bevolking van Suriname, of eene woud-idylle, een vlinderjacht, een indianenkamp, een stadsgezicht, een plantage, enz. „Greift nur hinein ins volle Menschenleben!” mocht ook hier tot den kunstenaar worden gezegd, en verder dat het interessant was overal waar hij het zou willen grijpen.

Benoit overleed te Brussel in 1854. Zijn plaatwerk, het beste wat over Westindië verscheen, werd daar in 1839 uitgegeven, en niet alleen de illustratie, maar ook de tekst was van zijn hand.

Eene figuur van beteekenis in de koloniale kunstgeschiedenis was Maria Sibylla Merian, dochter van den vermaarden graveur en topograaf van dien naam te Frankfort a/M. In 1665 was zij gehuwd met den schilder J. A. Graff te Neurenberg, welk huwelijk sedert ontbonden werd. Zij muntte uit in het schilderen van insekten en vertrok in 1699 naar Nederland en verder naar Suriname, waar zij van de rijke tropische insektenwereld eene studie maakte. De levensbeschrijver getuigt van haar, dat zij met onverpoosden ijver en volharding de dompige wouden en moerassige savannen van Suriname doorzocht, overal insecten en amphibiën bijeenzameland, hunne levenswijze en gedaanteverwisseling bestudeerend, en volgens die uitkomsten hare teekeningen vervaardigend. Voorts dat zij zich in 1701 door terugkeer naar Europa onttrok aan het gevaar van eene ernstige klimaatziekte. Hare dochter, in Suriname gehuwd, was bedeeft met denzelfden geest van navorsching en kunstzin als hare moeder, en zond aan deze laatste nog meermalen specimina, welke op het gebied der tropische entomologie als nieuw beschouwd mochten worden.

De vrucht van deze tropenreis was het werk *Metamorphosis insectorum Surinamensium*, waarvan de eerste

uitgave in 1705 in het licht verscheen, versierd met een zestigtal platen volgens hare teekeningen. Een ander werk van hare hand kwam in 1710 uit, onder den titel *Dissertatio de generatione et metamorphosi insectorum Surinamensium*, terwijl haar werk over de rupsen mede in het Nederlandsch vertaald werd. Na haren terugkeer uit Suriname vestigde de kunstenares zich te Amsterdam, waar zij op 13 Jan. 1717 in den ouderdom van 70 jaren overleed.

Een ander geïllustreerd werk, dat eveneens aan oorspronkelijke waterverfteekeningen het aanzijn dankte, was dat van den luitenant ter zee G. W. M. Voorduin, *Gezigten uit Ned. Westindië*. Die gezichten werden door hem opgenomen gedurende een zesjarig verblijf in de West, en daarna als chromolithografiën gereproduceerd door den zeeschilder jhr. C. v. Heemskerck v. Beest. 't Waren slechts enkele uit een groot aantal, want in 1915 werd door zijn schoonzoon, den oudminister van marine Cohen Stuart, eene rijke verzameling van die aquarellen tentoongesteld bij W. Nyhoff in den Haag. Uit een artistiek oogpunt waren ze niet de gelijken van die van Benoit, doch leerzaam genoeg voor land- en volkenkunde, daar elke tekening begeleid werd door eene korte plaatsbeschrijving en historische aanteekeningen.

Meerdere verzamelingen van Westindische afbeeldingen zouden hun weg vinden naar openbare instellingen in Nederland. Zoo bezat het Koloniaal Museum te Haarlem eene dergelijke collectie aquarellen en potloodteekeningen over Suriname, waarvan enkelen de handteekening droegen van den verdienstelijken pionier-cartograaf der kolonie J. F. A. Cateau van Rosevelt. Uit een oogpunt van kunst stonden deze voorstellingen echter niet hoog; dr. ten Kate schreef er van: „De algemeene indruk, dien alles maakt, is die van het werk eens liefhebbers, en wel van iemand die weinig kan”. De meesten droegen een architectonisch karakter, de openbare gebouwen te Paramaribo betreffende, zoomede de omstreken der stad. De Kol. Bibliotheek in den Haag bezit een aantal van 66 potlood-, pen- en waterverfteekeningen vóór het jaar 1882

vervaardigd door mr. A. Borret, oud-lid van het gerechtshof van Suriname, daarna priester bij de R. Katholieke missie te Paramaribo. Het titelblad van deze portefeuille vermeldde „naar de natuur geteekend”, hetgeen intusschen kwalijk was overeen te brengen met het vignet, dat een paar orang-oetans voorstelde tusschen de lianen. Derhalve een aapsoort, die in Suriname niet voorkomt. Echter waren deze teekeningen belangrijk wegens de natuurgetrouwe voorstelling van den tropischen plantengroei, en van bepaalde punten en kustgezichten in de Fransche Antillen. Het kwam in het voordeel van die voorstellingen, dat ze voor een groot deel met waterverf waren tot stand gebracht, en daardoor de natuur der tropen zooveel getrouwer weergaven dan ze, in later tijd, op de talrijke fotografische afbeeldingen van Westindië te zien zou wezen. De bekende auteur en reiziger Ernst Haeckel, die zelf het penseel hanteerde en talrijke illustraties voor zijne natuurkundige werken vervaardigde, schreef over dit voordeel van de waterverf, vooral van de olieverfschilderij boven de fotografie:

„Men zou daarvan (van de fotografie) in de eerste plaats verwachten, dat zij in staat zou zijn het karakter van het tropische oerbosch volkomen objectief en nauwkeurig weer te geven. Dit is intusschen volstrekt niet het geval, gelijk reeds Jean Massart aantoonde. Zij is hoogstens voldoende om van het verder afgelegene de omtrekken, de algemeene oppervlakkige samenstelling van het bosch trouw weer te geven. Zoodra men daarentegen naderbij treedt, zoodra men de fraaie bijzonderheden van het rijke beeld door middel van de camera eenigszins groot en duidelijk tracht weer te geven, schiet zij te kort. In het bonte gewirwar der door elkaar gevlochten plantenmassa's zoekt het oog te vergeefs naar een rustpunt. Of de verlichting is gedempt, en dan storen de duizende gekruiste stammen, takken en bladeren, bovendien door een chaos van epiphyten (aangroeisels) bewassen, elkander, of het licht der hoogstaande zon schijnt van boven hel door de openingen der hooge boomkronen en werpt op de spiegelende vlakken der lederachtige bladeren duizende schelle

reflexen en hel licht, dat geen totaal-indruk kan doen ontstaan. Vooral diep in het oerbosch is de verlichting prachtig en kan zij door middel van de photographie volstrekt niet weergegeven worden.

„Om van het oerwoud een groot, volledig uitgevoerd beeld in kleuren te krijgen, is olieverfschildering ongetwijfeld te verkiezen boven aquarel. Een goed landschapschilder, vooral als hij botanische kennis heeft, zal in staat zijn op een groot olieverfbeeld den toeschouwer de phantastische tooverwereld van het oerwoud werkelijk eenigszins voor oogen te voeren. Er behoort echter veel tijd en rust toe om een goed olieverfschilderij af te maken, veel meer dan waarover een reiziger in de tropen beschikken kan. Voltooide olieverfbeelden van het oerbosch heb ik alleen van de hand van Koningsbrunn, Bellerman, Göring, en eenige Engelsche schilders gezien. En toch vestigde Alexander von Humboldt reeds de aandacht er op hoe belangrijk het landschapschilderen als prikkel tot de studie der natuur is” ¹⁾.

Haeckel schreef dit ruim twintig jaren geleden naar aanleiding van de indrukken, welke hij ontvangen had bij zijne omdoolingen door de oerwouden van Tji Bodas, in de Preangerregentschappen. Doch al spande Java in natuurschoonheid de kroon boven Suriname, zijne uitspraak gold voor beide koloniën, beide bedeed met de typen en plantenvormen eener tropische natuur.

Behalve de verzameling van mr. Borret bezaten ook eenige verdienste de teekeningen van N. Box en W. C. H. Winkels in de koloniale bibliotheek te Paramaribo, eene instelling die meerdere afbeeldingen bezit, in potlood en in waterverf, van Surinaamsche landschappen. Voorts deed de reeds genoemde planter, die zich later te Utrecht vestigde, Th. Bray, te Paramaribo in het licht verschijnen eene serie van vijfentwintig gekleurde platen. Van de schilders in de kolonie zelve geboren, verwierf zich eenigen naam Julius Edmond Loth, die in 1847 te Paramaribo het levenslicht aanschouwde, en verscheidene portretten zoo-

¹⁾ E. Haeckel. Uit Insulinde.

mede eenige genrestukjes penseelde. Hij verliet Suriname echter in 1868 om zich verder in Europa aan de kunst te wijden, en stierf in 1874 te Rome. Voorts G. G. F. Rustwijk, die te Paramaribo verscheidene schilderstukken vervaardigde, welke getuigden van zijn aanleg. Doch hij miste bij zijn werk eene goede leiding, en de gelegenheid om, evenals Loth, bij de europeesche kunst ter schole te gaan. Hij stierf in 1914. Soms bezocht ook een artistieke vreemdeling de kolonie, en nam alsdan de kans waar om in het tropische land zijne motieven te zoeken. Aldus Paul Merwart, *peintre de l'Etat*, die op een reis naar Fransch Guiana zich ook in Suriname ophield. Hij schilderde daar eenige volkstypen en markttafereelen; zijn voornaamste werk uit deze periode was echter het groote panorama van Cayenne, dat hij schilderde voor de afdeling Fransch Guiana op de wereldtentoonstelling te Parijs in 1900.

(Hij kwam bij de uitbarsting van den Mont Pelée op Martinique om het leven.)

Tot de kunstwerken van den laatsten tijd over West-Indië behoort de serie van 50 lithografiën en teekeningen van Georges Janneau, waarvan de uitgave onder den titel *Les Antilles et le pays de Surinam* eenigen tijd geleden werd aangekondigd. Deze artist deed zich reeds vroeger opmerken door zijne satirische studiën over het leven in Fransche oorlogshavens, zijne zeemanstypen en zeemanstafreelen. Zijn techniek herinnert aan den stijl van Forain en Toulouse-Lantrec, aangepast bij de zeemanswereld. Zijne voorstellingen van Boschnegers, Surinaamsche vrouwen, markttypen, enz. verraden den humorist; enkele daarvan werden in een Nederlandsch tijdschrift gereproduceerd.¹⁾

Voorts werden vóór ongeveer 25 jaren vele schilderwerken en teekeningen, vooral bloemen, naar Surinaamsche motieven vervaardigd door den schilder Th. van Lelyveld, die als luitenant in de kolonie gedetacheerd was; hiervan geraakte tot dusver nog niets tot de openbaarheid.

¹⁾ Eigen Haard. 1920. „Surinaamsche Notities.”

Bij de schaarsheid van Nederlandsche of inheemsche kunstenaars in de Nederlandsche koloniën moest wel de aandacht vallen op het feit, dat reeds in de eerste helft der 17de eeuw de Hollandsche schilderschool vertegenwoordigd was, zoo niet in Suriname, dan toch in een tropisch gewest dat onmiddellijk aan Suriname grensde en dezelfde flora en fauna bezat, n.l. Brazilië.

't Zou lang duren alvorens de muze der schilderkunst zich hier baan brak, maar toch altijd eerder dan in de zoo veel belangrijker kolonie aan de Java-zee; al waren 't juist niet de grootmeesters der vaderlandsche schilderschool, die herwaarts kwamen. 't Was de kunstlievende gouverneur Joan Maurits van Nassau Siegen, bijgenaamd de Braziliaan, onder wiens patronaat die muze haar intree deed. In 1621 was de Westindische Compagnie opgericht, en hare eerste groote onderneming was de verovering van eenige voornamen punten op de Braziliaansche kust geweest. In 1637 hadden de Staten Generaal dezen kleinzoon van een broeder des Zwijgers naar de nieuwe kolonie gezonden ten einde, in een tijdperk toen Portugal nog vereenigd met Spanje was, het bezit der Comp. verder uit te breiden, ten koste van de Portugeezen, welke hier de oudste brieven hadden. Te zamen met hem trok een kleine staf van bekwame mannen uit, wier diensten aan de jonge volkplanting ten goede moesten komen, en aan 's graven bestuur luister bijzetten. Onder hen telde zijn lijfarts, de geleerde Willem Piso, aan wien Vondel het afscheid en *Behoude Reis* zou toezingen, en die omtrent de Braziliaansche flora en fauna zooveel licht zou verspreiden. Voorts Georg Markgraf, die sedert op de sterrewacht van Mauritsstad zijne astronomische waarnemingen verrichtte, nauwkeurige kaarten van het land en zijne kusten teekende, en te samen met Piso eene „Natuurlijke Historie van Brazilië” samenstelde, welke genoemd mocht worden in één adem met Rumphius' *Amboinsch Kruidboek*, Van Rheeде's *Hortus Malabaricus*, Kaempfers *Beschrijvinge van Japan* en Valentijns *Boomen, Planten*, enz. der Molukken. 's Graven hofprediker, Franciscus Plante, was mede een abel man, die de daden

zijns beschermers in een latijnsch eerdicht, de *Mauritiade*, zou bezingen. Vooral het werk van Piso en Markgraf, een foliant in twaalf Boeken met vijfhonderd afbeeldingen in den tekst, was voor die dagen een standaardwerk. Later zou de geleerde directeur der Westindische Comp. Johan de Laet onder den titel *Historia Naturalis Braziliae* eene vermeerderde uitgave van dit werk het licht doen zien. Doch zonder het patronaat en de persoonlijke medewerking van Joan Maurits ware deze groote arbeid niet tot stand gekomen. Piso vergeleek hem (welk een hoveling!) met Alexander de Groote, aan Aristoteles de bouwstoffen verschaffende voor diens Natuurlijke Geschiedenis.

Nog behoorden tot het gevolg des gouverneurs de beide gebroeders Post, van welke de oudste, Pieter, hem als bouwmeester vergezelde; de jongste, Frans, als schilder. Door aldus ettelijke vertegenwoordigers van kunst en wetenschap aan zijn persoon, en tevens aan de belangen der Westindische Comp. te verbinden, onderscheidde deze gouverneur van Brazilië zich gewis gunstig van de gouverneurs generaal van Oostindië, wier streven uitsluitend gericht was op de handhaving van de staatkundige en mercantiele belangen der Comp., met name op de handhaving van haar handelsmonopolie. Van geen hunner is het bekend, dat zij een groep vooraanstaande mannen in kunst en wetenschap om zich vereenigden, gelijk Joan Maurits dat deed. Deze laatste getuigde in een van zijne latere brieven, dat hij in Brazilië wel een half dozijn schilders en teekenaars in zijn dienst had gehad, voornamelijk om de flora en fauna des lands af te beelden. En van deze was Frans Post de voornaamste.

Evenals zijn broeder Pieter was ook hij gesproken uit het tweede huwelijk van den Haarlemschen glasschilder Jan Jansz Post met Francyntje Pieters. De vader had voor de artistieke vorming zijner zoons echter niets kunnen doen, want hij overleed in 1614, toen deze kinderen pas 6 en 2 jaren oud waren, Evenwel bleek het, dat zij den kunstenaarsaanleg geërfd hadden; hunne beteekenis in de kunstwereld, de een als bouwmeester, de andere als schilder, zou die des vaders overtreffen.

Houbraken vermeldt dat Frans Post door den nieuwen gouverneur werd meegelokt naar Brazilië, „daar hij verscheide jaaren bleef, zig oeffenende in de Landgezigten naar 't leven af te teekenen en te schilderen.” In 1637 kwam hij in de kolonie, en keerde in 1644 te samen met zijn vorstelijken beschermer terug naar 't vaderland, waar hij zich weder in zijn geboortestad Haarlem vestigde. Hij huwde er in 1650 met Janneke Boogaerdt, werd zes jaren later verkozen tot vinder van het St. Lukasgild en stierf in 1680. Ten blijke dat hij een vruchtbaar penseel bezat vermeldt de kunsthistorieschrijver, dat ettelijke van zijne stukken in het bezit kwamen van verschillende musea in Duitschland, en dat hij na zijn terugkeer zijne uit het tropische land meegebrachte schetsen uitwerkte tot schilderijen op 't Huis Rijksdorp buiten Wassenaar. Een kapitaal stuk van zijne hand versierde het historische Huis te Honselaarsdijk; een ander, het huis van Joan Maurits in Brazilië voorstellende, kwam in 1749 te Amsterdam in veiling, terwijl de acht schilderijen in het Rijksmuseum nog van zijn talent getuigen. Ze zouden den westerling een denkbeeld geven van den gloed en de kleurenpracht in de natuur der tropen; ze stelden Braziliaansche landschappen voor, een gezicht op het eiland Tamaraca, een inlandsch dorp, de woning van een Hollandschen kolonist, typen van inboorlingen en negers, van de flora en fauna des lands, enz. Soms koos hij ook onderwerpen als waarin zijn beroemde stadgenoot Philip Wouwerman zoozeer uitblonk, nl. het ruitergevecht. Getuige eene schilderij met die voorstelling te Weenen, geteekend. F. Post. 1647. En zeker had zijn penseel ook bijgedragen tot de versiering van het bekende Mauritshuis, dat door zijn broeder Pieter voor den kunstlievenden Nassauer was gebouwd. Muren en gevels moesten hier voor Joan Maurits het aandenken van zijne Braziliaansche landvoogdij bestendigen. Trappen en vloeren waren van kostelijke uitheemsche houtsoorten vervaardigd, de wanden van een der zalen beschilderd met een tropische vogelenwereld als van de oevers der Amazone-rivier herwaarts over-

gebracht, op den achtergevel werd een ruitergevecht in klassieken stijl uitgehouwen, de portieken werden met Jonische zuilen geschraagd, terwijl de bouwmeester op de spits van het voltooide gebouw het Nassau'sche wapen liet brallen.

Hier bracht Joan Maurits de vracht van zeldzaamheden en naturaliën onder dak, welke hij van den Braziliaanschen grond had meegevoerd, de kunstvoorwerpen op den Portugeeschen vijand buitgemaakt of van veroverde Spaansche fregatten afkomstig, de geschenken van indiaansche stamhoofden, de huldeblijken van europeesche volkplanters, de voortbrengselen van inheemsche negerkunst, ook de schilderstukken van Frans Post, de geschriften van Piso en Markgraf. Doch onderscheidene van die kunstschaten gingen bij den brand in het Mauritshuis ten jare 1704 verloren.

Veel nam de gewezen koloniale landvoogd met zich, toen hij zijne prachtige woning in den Haag verwisseld had voor het slot te Kleef, waar de Groote Keurvorst hem tot gouverneur benoemd had. Aan dezen verkocht hij in 1652 zijne uitgebreide collectie curiosa en naturaliën voor de som van 50.000 Thaler, en aan Lodewijk XIV een aantal schilderijen, mede om volgens die voorstellingen gobelins te maken. Dr J. D. E. Schmeltz schatte het aantal van die stukken op ongeveer veertig, en schreef dat men sedert 1679 het spoor daarvan verloren had. (Enkele werden later in Frankrijk teruggevonden.) Over de Braziliaansche naturaliën en teekeningen aan den Grooten Keurvorst afgestaan, schreef dezelfde: „Eine Reihe von höchst merkwürdigen Gemälden, Eingeborne und Scenen aus dem Leben dieser darstellend, sind auf unerklärlicher Weise nach Dänemark gelangt, und befinden sich jetzt im Besitz des Kgl. Ethnographischen Museums in Kopenhagen.”

Behalve op de schilderkunst verstond Frans Post zich ook op de etskunst. De zesenvieftig platen, voorkomende in het zeer zeldzame werk van W. Piso *Historia naturalis Brasiliae*, werden door hem geëtsd.

Tot op zekere hoogte was ook zijn broeder Pieter on-

der de schilders van Brazilië te noemen. Deze had het niet zoo lang als Frans in het warme land uitgehouden, maar was reeds na ongeveer een jaar naar het vaderland teruggekeerd; in 1638 huwde hij er met Rachel Ridders. Hij had echter talrijke schetsen en ontwerpen met betrekking tot de kolonie meegenomen, om die later uit te werken. Dat hij uitmuntend teekenen kon bewees hij door het groote plaatwerk, 't welk in 1651 van zijne hand verscheen onder den titel. *Begraeffenisse van Syne Hoogheyt Frederick Hendrick etc.* En dat hij ook het penseel voerde bleek uit een schilderij, ten jare 1816 te Rotterdam in veiling gebracht, welke hetzelfde motief behandelde door zijn broeder Frans zoo herhaaldelijk uitgewerkt. Het stuk werd in den catalogus der veiling vermeld als: „Eene (Zuid) Americaansche Plantagie met een bergachtig verschiët, waar vele negers werkzaam zijn. P. Post pinx”. De biograaf der schilders C. Kramm vermeldde bij zijn naam:” Nog zijn mij meer werken van hem voorgekomen”; en Loosjes schreef in zijn *Hollands Arkadia* dat Pieter Post het door hem herbouwde huis *Zwanenburg* te Halfweg versierde met een schoorsteenstuk, door hem geschilderd. Doch hij bleef te kort in Brazilië, en de bouwkunst overvleugelde bij hem te verre de schilderkunst, dan dat hij zich in zijne penseelwerken even productief als zijn broeder betoond zou hebben.

Behalve deze twee waren er nog andere dragers van Hollandsche namen onder de groep dienaren van kunst en wetenschap, die Joan Maurits naar Brazilië verzonden. Zoo vindt men genoemd op de „Lijst van de domesticque aen 't Hoff van Syne Excell. Johan Maurits Grave van Nassau en Gouverneur, Capiteyn ende Admirael Generael van Brasil, genietende de vrye taeffel: „Elbert Eeckhout en Frans Post, Schilders, beyde met jongens (lijfjongens.)

Deze Elbert of Albert Eeckhout, of van den Eeckhout, was zooveel minder bekend dan zijn naamgenoot Gerbrant van den Eeckhout, of zelfs dan Anthony van den Eeckhout. De voornaamste kunsthistoriëschrijvers zwij-

gen over de plaats, welke hij in de Hollandsche schilderschool innam. Wellicht behoorde hij tot de obskure leden van het geslacht, en tot de teekenaars van Braziliaansche planten en dieren, van wapenen en huisraad der indianen, van wier afbeeldingen, ten deele op perkament Joan Maurits zulk eene groote verzameling bezat. Ook Abraham Willaert behoorde niet tot de koryphaeën van het vak, en de aanwijzingen omtrent zijne verrichtingen in Brazilië zijn tamelijk vaag. Hij was in 1613 te Utrecht geboren, en in de leer geweest bij zijn vader Adam Willaerts, bij Jan Bylert en bij Simon Vouet te Parijs. Hij ook was met Joan Maurits in aanraking gekomen, zonder dat men hem genoemd vindt onder degenen, die den graaf naar Brazilië vergezelden. Houbraken schreef over hem:

„Maar wat er aan scheelde of wat de reden was dat hij voor soldaat met de Vloot, die toenmaals naar Africa zeilde, en te land gezet mee naar de stad St. Paulo in Angola trok, is wat twijffelagtig. Dog men zegt dat hy, weder gekomen, meer aangezien was by den Graaf dan wel voorheen.”

Angola was, evenals destijds Brazilië, eene kolonie van de Westindische Comp., eene bezitting die vooral beteekenis had als slavenmarkt, van waar men de zwarte arbeiders voor de katoen- en suikerplantages in Suriname en Brazilië ontving. Zoo kon het wel wezen dat Willaerts, op reis naar Angola, op den weg daarheen of op den terugweg een Braziliaansche haven aandeed, waar de gelegenheid zich voordeed om in den dienst van Joan Maurits over te gaan. De kroniekschrijver ¹⁾ vermeldt dat hij zich geruimen tijd in Brazilië ophield, evenals later te Rome, en dat hij omstreekt 1660 naar Utrecht terugkeerde. Daar schonk hij aan het St. Jobs Gasthuis een stuk van zijne hand voorstellende „De moeilijke vertroosting van Jobs huisvrouw”, en schilderde het portret van Jan Both; het Rijksmuseum bewaart zijne portretten van Cornelis Tromp en Jacob baron van

¹⁾ Catalogus Rijksmuseum.

Wassenaer. Doch voorstellingen met een tropisch karakter, waarvoor zijn verblijf op de kust van Angola en in Brazilië hem allicht aanleiding had kunnen geven, zouden van hem niet bekend worden.

Denkelijk zou de Hollandsche schilderkunst meerder vlucht genomen hebben, zouden meerdere vaderlandsche kunstenaars zich geneigd hebben betoond om zich onder het patronaat van een zoo prachtlievend en zoo kunstlievend man als Joan Maurits van Nassau-Siegen te stellen, ware de kolonie voor de Westindische Comp. behouden gebleven. Doch het vertrek van dezen gouverneur beteekende voor Nederlandsch Brazilië het begin van het einde. Spoedig daarna trachtte de Portugeesche bevolking, welke in dit land de oudste brieven had, te herwinnen hetgeen haar ontnomen was, en kwam in opstand. De roomsche priesters, het crucifix in de hand, vuurden hunne land- en geloofsgenooten aan het Nederlandsche juk af te werpen. Zij waren 't nog niet vergeten hoe te Olinda, het Recief en andere veroverde plaatsen de materialen van gesloopte katholieke kerken en kloosters door den bouwmeester Pieter Post gebruikt waren voor den aanleg van Nederlandsche versterkingen. De Hollandsche suikerplantages werden afgeloopen, de slaven geroofd, het vee geslacht. De van genoegzame troepen ontbloote kolonie viel, post voor post en stad voor stad, aan de nakomelingen der Portugeesche *conquistadores* ten prooi. Al wat kordate vlootvoogden en veldoversten voor de Comp. gewonnen hadden, ging weder verloren. Zelfs het Recief en Mauritsstad werden bedreigd, tegelijk door de insurgenten en door den hongersnood. In den Kolonialen Raad heerschte gebrek aan eenheid, doorzicht en geestkracht, onder de burgerij krakeel en nijd, onder de troepen demoralisatie en verraad. Reeds in 1645, een jaar na het vertrek van den Nassauer, gingen de meeste provinciën van Nederlandsch Brazilië aan de zoogenaamde insurgentenpartij, in werkelijkheid de nationale partij over. De bezittingen der Comp. in Afrika, op de kust van Angola en het eiland St. Thomas, gingen eveneens verloren. De vloot van Lichthart, en

daarna die van Joost van Trappen (genaamd Bankert) bracht aan de Portugeesche schepen wel aanzienlijk na-deel toe, maar te land stond men daarom niet minder voor een verloren zaak. De vaderlandsche dichter, Onno Zwier van Haren in *De Geusen*, had alleszins reden om bij dit schielijk verval van het eenmaal zoo veel-belovend wingewest inplaats van het triumflied thans den treurzang aan te heffen:

Verzuimd Brasil; o ryke gronden,
Wier aard' is diamant en goud,
Ik hoor uw overgaaf verkonden,
Nu Bankert u niet meer behoud!
Vergeefs heeft Post Olinda's Kerken
Verwoest voor onse nieuwe werken,
Met Nassau wijkt het wuft geluk;
De Plaats, de naamen zijn verlooren,
Die d'Overwinnaar had verkooren
In 't hedendaagse Fernaambuk.

In dit tijdperk van staatkundige verwarring en naderenden ondergang was er voor de schoone kunsten in Brazilië geen plaats meer. Er was nu geen krachtige figuur aan het roer van staat om ruimte te geven aan de werken des vredes, en bekwame mannen op het veld van kunst en wetenschap hier bijeen te brengen. Slechts *die* werken, tusschen de jaren 1637 en 1644 tot stand gebracht, zouden blijven: de gebouwen van Pieter Post, de schilderijen van zijn broeder, de geschriften van Piso, Markgraf en Plante, de bruggehoofden van Antonio Vaz, de torens van Vrijburg, de plantsoenen van Boa Vista, enz. Wel trachtte bij den schielijken achteruitgang van de openbare zaak de Comp. haren vroegeren gouverneur weder aan zich te verbinden, maar men kon het over de voorwaarden en de vereischte maatregelen niet eens worden, terwijl kort daarop, in 1647, de benoeming van Joan Maurits tot stadhouder van Kleef volgde. Hij liet, ter zake van zijn aangevochten bestuur over Brazilië, zijne rechtvaardiging over aan den tijd en de geschiedenis. Ook behoefde hij niet lang daarop te wachten, want reeds was het werk van Barlaeus ter perse over zijne

bestuursperiode en over de toestanden, welke den val der kolonie voorbereidden ¹⁾

Dezelfde motieven, dezelfde planten en dieren, welke geschilderd waren door het penseel van Frans Post, en beschreven door de pen van Willem Piso, waren grootendeels ook te vinden in het naburige gewest van Suriname. Nederlândsche reizigers en kunstenaars hadden ze dààr kunnen vinden. Doch in den tijd van Joan Maurits was Suriname nog niet veroverd op de Engelschen. Eerst op den 28 Febr. 1667 maakte de Zeeuwsche admiraal Abraham Krynssen zich meester van het (als *Zeelandia* herdoopte) fort bij Paramaribo, en werd in hetzelfde jaar, bij den vrede van Breda, Suriname erkend als eene Nederlandsche bezitting. Daarna, bij 't bezinken der staatkundige toestanden, had dit gewest een wijkplaats kunnen worden voor de uit Brazilië verjaagde kunst — ja, wanneer er onder de gouverneurs een man als Joan Maurits ware geweest. Doch onder die koloniale regenten was geen Maecenas te vinden: Er was hier plaats hoogstens voor de nuttige, maar niet voor de schoone kunsten, en van het grove materialisme der bevolking zou de gouverneur Mauricius in zijn Rijmbrief aan Willem van Haren met nadruk getuigenis afleggen. De slavenzweep joeg er de muze op de vlucht.

Dat Nederland, terecht vermaard door zijn schilderschool, ten opzichte van zijne rijke koloniën ook in later tijd zoo poover voor den dag kwam, werd reeds klaar in het licht gesteld door dr. ten Kate. Die achterlijkheid in vergelijking met jongere koloniale mogendheden (Duitschland b.v.), die metterdaad koloniale schilders voortbrachten, werd door hem met voorbeelden gestaafd. „Welke Nederlander”, zoo schreef hij in 1912, „heeft ooit een bepaalde streek van Insulinde of van welk exotisch land ook geschilderd zooals Felix Regamey Britsch Indië en Japan? Hebben wij ook maar één kunstenaar die onze Inlanders, Indianen en Boschnegers op het doek heeft gebracht zooals Farny, Remington,

¹⁾ *Rerum per octennium in Brazilia et alibi gestarum sub praefectura Joh. Mauritii, Historia.*

Dewing en Couse Noord-Amerikaansche Indianen? En wie is onze oerwoud-schilder, wiens werk zich kan meten met de Zuid-Amerikaansche studies van een Karl Oenike? Het is inderdaad te betreuren en bevreemdend dat in den loop van meer dan een eeuw slechts vijf Nederlandsche kunstenaars van professie zich geroepen gevoelden in ons Oostindië te gaan schilderen of teekenen. En daarvan maar vier, die zich de moeite eener reis daarheen getroostten. Geen Nederlandsch artist toog ooit naar de West. Voor de liefhebbers van kust- en riviergezichten met bosch en eene bonte stoffage biedt Suriname een overrijk en mooi veld, om van de Nederlandsche Antillen met hun rotsachtige kusten en heerlijke licht-effecten niet te spreken." ¹⁾

Die liefhebbers zouden allicht meer komen opdagen, ook voor Suriname, indien de Staat eenige handreiking wilde doen aan jonge en talentvolle Nederlandsche kunstenaars. Voor hunne opleiding bestaan enkele beurzen en eene commissie voor een koninklijk subsidie, terwijl in sommige gevallen een prijswinner in staat wordt gesteld eene kunstreis te ondernemen naar Italië. Aan de veelgeprezen koloniën wordt niet gedacht. Anders, van zooveel zou 't blijken dat het hun minder aan ondernemendheid dan aan kasgeld schortte. Wanneer reeds in Nederland de broodkorf voor zooveel schilders te hoog hangt, hoe zouden de jongeren van Apelles de middelen vinden voor eene, vooral in onze dagen, zoo kostbare onderneming als eene Oostindische of Westindische kunstreis? Lessings uitspraak: „die Kunst geht nach Brot” geldt ook de koloniën; inzonderheid koloniën, waar een tweederangs tooneelspeler of liedjeszanger meer kans heeft den boom met Spaansche matten te mogen schudden dan een eersterangsschilder.

De Staat zou hier mogen steunen, zoo niet velen dan toch enkelen. Wanneer Frankrijk reeds in de vorige eeuw een „peintre de l'Etat” naar zijne overzeesche wingewesten kon zenden, Nederland, dat zooveel langer kolo-

¹⁾ Volledige tekst in Bijdr. T. L. en V. v. N. I. 1913, p. 441.

niën bezit zooveel rijker dan de Fransche, behoefde hierin niet achter te blijven. Doch zoo het aan Thorbecke toegeschreven woord, dat kunst geen regeeringszaak is, hem al ten onrechte in den mond werd gelegd, de richting door de regeering gevolgd werd er toch vrij dicht door benaderd. Inzonderheid ten aanzien van de kunst in de koloniën. En afgaande op de voortreffelijke werken, die door buitenlandsche schilders over vreemde koloniën werden tot stand gebracht, zou men gerechtigd zijn de vraag te stellen of Nederland, met zijn illustre schilderschool van de 17e eeuw, nog beschouwd mag worden als „assez riche pour payer sa gloire”.